

Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning

Waarin manifesteert de armoedeproblematiek zich in Caribisch Nederland en wat weten we over de achterliggende oorzaken?

Mei 2012

Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning

Waarin manifesteert de armoedeproblematiek zich in Caribisch Nederland en wat weten we over de achterliggende oorzaken?

Inhoudsopgave	
Kerntabel.....	2
1. Inleiding.....	3
2. Waar in manifesteert armoede zich in Caribisch Nederland?	4
2.1 Mensen met een minimuminkomen kunnen slecht rondkomen, maar hangen dit niet aan de grote klok	4
2.2 Bijverdiensten zijn noodzakelijk	5
2.3 De gemeenschap helpt elkaar	6
2.4 Wonen, water en electra	7
2.5 Gebrek aan budgetbeheer.....	9
3. Welke kenmerken hebben mensen die het grootste risico hebben in armoede te leven?	11
3.1 Algemene kenmerken	11
3.2 Ouderen met alleen AOV	11
3.3 Alleenstaande moeders met meerdere kinderen, waarvan de vaders niet bijdragen.....	12
3.4 Arbeidsongeschikten	13
3.5 Overige kwetsbare personen	14
4. Genoemde suggesties ter verbetering	15
4.1 Hulp aan kinderen en ouderen.....	15
4.2 Preventie en sanering van schulden	17
4.3 (Bevolkings)Onderzoek	17
4.4 Afspraken over armoedebestrijding tussen Openbaar Lichaam en SZW.....	17
Bijlage 1: Overzicht voorzieningen op Bonaire, Sint Eustatius en Saba	19
Bijlage 2: Overzicht gesprekspartners.....	21
Bijlage 3: leidraad voor de gesprekken	22

Kerntabel

	Kerntabel		
	Sint Eustatius	Saba	Bonaire
Aantal Inwoners (CBS 1-1-12)	3.643	1.824	15.666
Kinderen 0-5	200 wv in kinderopvang 80	85 wv in kinderopvang 38	961 wv in kinderopvang 450
Inwoners 0-20	904	374	3.921
Bevolking 20-60	2.260	1.177	9.369
Aantal personen in onderstand (1-1-2012)	15 wv 8 met toeslag AO wv 0 met kindertoeslag	13 wv 8 met toeslag AO wv 1 met kindertoeslag	211 wv 108 met toeslag AO wv 26 met kindertoeslag
Aantal personen met AOV (31-03-2012)	359	243	2.290
Onderstand per twee weken (2012)			
Basisbedrag	\$ 89	\$ 86	\$ 85
+ zelfst wonen	\$ 22	\$ 21	\$ 20
+ Gezam. Huish.	\$ 53	\$ 51	\$ 51
+ 1^e kind	\$ 26	\$ 25	\$ 25
+ 2^e en 3^e kind	\$ 14	\$ 13	\$ 13
+ AO	\$ 105	\$ 101	\$ 100
AOV per maand			
AOV	\$ 582	\$ 558	\$ 555
+ duurtetoeslag	\$ 12	\$ 45	
+ partnertoeslag	\$ 399	\$ 382	\$ 380

1. Inleiding

Aanleiding

In het Algemeen Overleg Caribisch Nederland d.d. 30 januari 2012 heeft de minister van SZW toegezegd, dat hij een nader beeld wil verkrijgen over de stille armoede op de eilanden en dat hij de Tweede Kamer vóór 1 juli 2012 daarover informeert. In het daaropvolgende overleg op 14 maart 2012 met de Bestuurscolleges is deze toezegging ook uitvoerig besproken. Besloten is hiertoe op de drie eilanden een verkenning te doen door middel van het interviewen van diverse actoren met als centrale vraag:

Waarin manifesteert de armoedeproblematiek zich in Caribisch Nederland en wat weten we over de achterliggende oorzaken?

Opzet van de verkenning

Om de centrale vraag te beantwoorden is per eiland een aantal stakeholders geïnterviewd. Het rapport is louter een weergave van de gesprekken met de respondenten, zonder eigen interpretaties of conclusies. De categorieën stakeholders die met name voor een interview in aanmerking kwamen en de concreet geïnterviewde organisaties per eiland zijn in bijlage 2 opgenomen. De interviews zijn gehouden aan de hand van een aandachtspuntenlijst, die in bijlage 3 is opgenomen.

De verkenning is uitgevoerd door Marga Drewes, die daartoe vanwege haar ervaring in Caribisch Nederland als kwartiermaker vanuit het Ministerie van VWS is uitgeleend aan het Ministerie van SZW. De interviews op de eilanden hebben plaatsgevonden in de periode van 13 april tot 5 mei 2012.

Indeling van het rapport

De rapportage betreft een beschrijving van de mening van de respondenten en gaat achtereenvolgens in op de vraag waarin armoede zich manifesteert op de eilanden, of er categorieën personen zijn waar armoede zich vooral voordoet, welke voorzieningen er zijn en het gebruik ervan en welke suggesties er zijn gedaan ter verbetering van de situatie. De door respondenten gegeven informatie over de achterliggende oorzaken zijn in deze onderdelen telkens meegenomen. Het aandragen van suggesties voor verbetering maakte geen deel uit van de opdracht van deze verkenning, maar om de respondenten op dit punt recht te doen is hun inbreng wel opgenomen. Beleidsmatige opinies van vertegenwoordigers van de openbaar lichamen zijn buiten beschouwing gelaten. Voor de gedachtewisseling daarover is het bestuurlijk overleg tussen de minister van SZW en de bestuurscolleges van de eilanden het aangewezen platform.

Er wordt een algeheel beeld geschetst van de situatie in Caribisch Nederland. Daar waar de situatie per eiland verschilt, wordt dit toegelicht.

2. Waarin manifesteert armoede zich in Caribisch Nederland?

2.1 Mensen met een minimuminkomen kunnen slecht rondkomen, maar hangen dit niet aan de grote klok

Op alle drie de eilanden geven de respondenten aan, dat mensen met een minimuminkomen slecht kunnen rondkomen. Ongeveer 50% van de inkomens ligt op of net boven het minimumloon. Mensen met een inkomen op of rond het minimumloonniveau verdienen te weinig om alle kosten te betalen en moeten daardoor zorgen voor bijverdiensten en/of een beroep doen op familie om hen te helpen. Dit geldt ook voor mensen die geen probleem met budgetteren hebben.

Vanwege trots en schaamte loopt men niet te koop met financiële problemen. De mensen moeten steeds kiezen waaraan ze elke maand of week prioriteit geven qua bestedingen. Met kunst- en vliegwerk probeert men de eindjes aan elkaar te knopen.

Op Bonaire schetsten de respondenten hierover het volgende beeld: Men gaat bij familie wonen om huur- en elektrakosten uit te sparen, men doet de ijskast 's nachts uit, men betaalt twee weken elektra, en de volgende twee weken water. Men kiest eerder voor het laten oplopen van huurachterstanden dan voor het niet betalen van elektra en water. Ook laat men bij de buurtwinkels de boodschappen opschrijven om ze aan het eind van de maand te betalen. Eten is een sluitpost. Bij de Chinees krijg je grote porties. Van een portie van 6 of 7 dollars eet een heel gezin met bijvoorbeeld 5 kinderen. Men zorgt voor vulling van de maag, bijvoorbeeld fungi, maar niet voor de noodzakelijke voedingsstoffen. Groenten en fruit kan men zich niet veroorloven, men eet vaak voedsel uit potjes en blik. Kinderen gaan regelmatig zonder ontbijt naar school, en krijgen soms alleen crackers te eten. Men leent soms kleinere bedragen van bekenden om daarmee weer een paar dagen eten te kunnen kopen.

Respondenten op alle eilanden geven aan dat dit patroon er ook al was voor 10-10-10. De kosten van levensonderhoud zijn na 10-10-10 echter flink gestegen. In de beleving betaal je nu in dollars wat je voorheen in guldens betaalde. Respondenten melden dat voeding in het algemeen en gezonde producten als zuivel, groenten en fruit in het bijzonder erg duur zijn, vergelijkbaar met of duurder dan in Europees Nederland. Iedereen merkt deze kostenstijging bij het boodschappen doen. Dit maakt het leven voor de mensen met lage inkomens nog moeilijker, is het algemene beeld. Respondenten op Bonaire geven aan dat de gestegen kosten van levensonderhoud hebben geleid tot een toename van de problematiek: eerder in de maand al zonder geld zitten, meer kinderen die om eten vragen, meer betalingsachterstanden bij het Water- en Energiebedrijf Bonaire (WEB), meer diefstal, nu ook van voedsel.

Vanuit het consultatiebureau op Saba is geconstateerd, dat moeders uit financiële overwegingen eerder dan gewenst is overstappen van (relatief dure) poedermelk voor de babyvoeding op goedkopere voeding.

Voorbeelden uit de praktijk van uitgaven van gezinnen voor de boodschappen (voedsel, waspoeder etc) exclusief huur, water en elektra

- Bonairiaans gezin man, vrouw en 3 kinderen: basisinkopen (brood, vlees, rijst, geen luxe als groenten, fruit, yoghurt, chips, frisdrank) \$ 400/maand
- Bonairiaans gezin man, vrouw, 2 kinderen(waaronder baby): basisinkopen als boven + yoghurt en luiers) \$ 560/maand
- Nederlands gezin dat al jaren woont op Bonaire met lokaal salaris, man, vrouw en twee kinderen lagere schoolleeftijd: basisinkopen met groenten en fruit en zuivel: \$1200/maand
- Bonairiaans gezin man, vrouw en twee kinderen met groenten en fruit en zuivel: \$1300/maand

Het feit, dat de onderstand, de AOV en het minimumloon verhoogd zijn en zijn aangepast aan de inflatie, verandert voor de respondenten het beeld niet, dat je van het daarmee verbonden inkomen moeilijk rond kunt komen. Die bedragen waren voor 10-10-10 al te laag, meent men. Ook betekent verhoging van het minimumloon niet, dat de salarissen van mensen die net boven het minimumloon verdienen ook geïndexeerd worden.

Een aantal respondenten meldt, dat er op de eilanden ook geen 'koopjes' te krijgen zijn. In Europees Nederland kun je bijvoorbeeld goedkope groenten krijgen aan het eind van de marktdagen, er zijn goedkope winkels voor levensmiddelen en kleding. Dit is er allemaal niet op de eilanden, alle supermarkten zijn duur. Er is -voor het eerst sinds jaren- een groeiende belangstelling voor tweedehands kleding. Op alle eilanden zie je initiatieven om zelf voedsel te verbouwen ontstaan. Vroeger werd dit meer gedaan, en ruilden burens producten met elkaar.

2.2 Bijverdiensten zijn noodzakelijk

In Caribisch Nederland (en in het omringend gebied) is de arbeidsmarkt veel minder gereguleerd dan in Europees Nederland. Werk betekent alleen in bepaalde sectoren (zoals overheid, onderwijs, gezondheidszorg en grote private bedrijven) een vaste baan met een op een CAO gebaseerd salaris. Mensen met een inkomen op minimumniveau, maar ook met middeninkomens zoeken noodgedwongen naar allerlei vormen van bijverdiensten. Een inkomen verkrijgen door het hebben van meerdere banen en baantjes is niet ongebruikelijk en wordt niet als ideaal, maar wel als realiteit gezien. Sommigen hebben twee fulltimebanen, anderen hebben losse bijverdiensten. Bij het ziekenhuis op Saba hebben 7 van de 40 werknemers naast hun baan bij het ziekenhuis elders een fulltimebaan. Respondenten op Bonaire en Sint Eustatius geven aan, dat er altijd wel los werk te vinden is als je geld nodig hebt. Dat doen mensen in de praktijk eerder, dan dat ze naar een loket gaan om onderstand aan te vragen. Deze mentaliteit wordt ook gewaardeerd. Bij los werk is te denken aan schoonmaakwerk, (nacht)bewakingswerkzaamheden, het zelf maken en verkopen van etenswaren. Overigens geeft een enkele respondent aan, dat er sinds 10-10-10 allerlei regels zijn, waardoor het lastiger is geworden om op die manier iets bij te verdienen. Ook de positie van de ambtenaren is genoemd in relatie tot de aangescherpte integriteitsregels. De mogelijkheden van het hebben van een (parttime) baan naast de betrekking als ambtenaar zijn ingeperkt. Voor de getroffensten heeft dat inkomensverlies opgeleverd, dat niet of moeilijk kan worden gecompenseerd. Soms gaan vrouwen loten verkopen (en loten kopen) om iets bij te verdienen. Ook zoeken vrouwen en meisjes hun heil bij (oudere) mannen, die hen daarvoor in financiële zin belonen. Op Bonaire en Sint Eustatius wordt aangegeven, dat ook kinderen soms meewerken, bijvoorbeeld in de supermarkt, om een bijdrage te leveren aan het gezinsinkomen. Ook gaat men soms vissen in de hoop zelf de maaltijd te vangen.

Een alleenstaande moeder op Bonaire heeft 3 kinderen, ze verdient het minimumloon bij een wasserette. De vader van de kinderen betaalt niets, hij zit in de gevangenis. Ze woont in een huis van de woningbouwvereniging Fundashon Cas Bonairiano (FCB), en betaalt haar elektra via Pagabon (systeem om consumenten te helpen hun elektriciteitskosten maandelijks te controleren en om vooruit te betalen) als ze daar geld voor heeft. Ze heeft geen problemen met het omgaan met geld, betaalt ook netjes haar uitvaartverzekering. Ze gaat overal lopend naar toe, heeft geen geld voor de bus. Haar zoon van 14 werkte (totdat de Voogdijraad dat verbood) er na school bij van 4 uur 's middags tot 's avonds laat in een supermarkt. Hij droeg zijn geld af aan zijn moeder, het is bestemd voor eten en voor Pagabon. Hij verdiende er ca \$ 200 per maand mee. De dochter van 21 jaar zit op het beroepsonderwijs. Ook zij draagt haar verdiensten van \$ 350 af aan de moeder ten behoeve van het gezin.

2.3 De gemeenschap helpt elkaar

Met wonen

De samenleving op de eilanden is er één waarbij men voor elkaar zorgt en elkaar helpt als er problemen zijn. Vaak gebeurt dit door familie. Niemand (ook verslaafden niet) hoeft op straat te slapen. Men trekt bij elkaar in huis om zo de kosten van huur, water en elektra te delen. Het samenwonen van meerdere generaties in een huis is niet ongewoon. Familieleden hebben het vaak evenmin breed, zodat het nogal eens voorkomt dat men met te veel mensen in een te klein huis leeft: grootouders, kinderen, ooms en tantes en kleinkinderen bij elkaar. Soms ontbreken meubels en zijn er onvoldoende bedden. Verschillende respondenten wijzen erop, dat hierdoor ongezonde leefsituaties ontstaan: kinderen zijn dan getuige van alle facetten van het volwassen leven: seksualiteit, drugs.

Met eten

Ook qua eten zorgt men voor elkaar. Veel respondenten hebben genoemd, dat er kinderen zijn die honger hebben. Scholen en instellingen voor naschoolse opvang signaleren dit. Kinderen zijn dan slaperig, hebben pijn in hun buik, zien er grauw uit, zijn futloos. Een respondent merkt op, dat een arts haar er recent op gewezen heeft, dat je in de bottenstructuur van de kinderen kunt zien, dat ze te weinig gezonde voeding krijgen. Ook burens helpen met voedsel, vaak door kinderen uit de buurt die honger hebben mee te laten eten. Bij dit soort hulp wordt er altijd voor gewaakt dit terloops en niet te nadrukkelijk te doen. De ouder(s) worden zo in hun waarde gelaten. Op Saba merkte een respondent op dat kinderen met honger zich ook wel melden bij de woning van de hoofdzuster, een vertrouwde figuur op het eiland.

Wat eten betreft hebben de meeste scholen een voorziening getroffen om kinderen die honger hebben iets te eten te kunnen geven, bijvoorbeeld een boterham met pindakaas. Op Sint Eustatius is bij één lagere school (Governor de Graafschool) een schoolontbijt ingevoerd. Op Bonaire ontvangen 250 kinderen, die daartoe door hun leerkrachten zijn opgegeven, een ontbijt van de Stichting Breakfast at Schools (initiatief van de Rotary).

Jong Bonaire (naschoolse opvang) heeft via een Amerikaanse donatie de mogelijkheid om 25 jongeren, die te weinig eten krijgen, elke dag een warme maaltijd te geven. Omdat kinderen zich schamen en ook wel gepest worden als bekend wordt dat ze een maaltijd krijgen, heeft Jong Bonaire een systeem gekozen waarmee medeleerlingen niet kunnen zien, of de maaltijd door de eigen ouders of door het project wordt betaald.

De eilanden kennen geen echte bedelaars. Wel vraagt men elkaar soms om hulp, bijvoorbeeld wat geld om te eten. Doorgaans helpt men wel, zij het meestal niet door geld te geven, maar door een aantal boodschappen te doen en deze te schenken. Dit gebeurt vanuit een soort ‘familiegevoel’: wij wonen allemaal samen op dit eiland en dan hoor je elkaar te helpen. Of men biedt iemand in financiële nood aan om een klusje (bijvoorbeeld kleine reparaties aan huis) te doen tegen een vergoeding waarmee iemand weer een paar dagen geholpen is. Juist deze mentaliteit van elkaar helpen als eilandbewoners doet een aantal respondenten aarzelen om van armoede te spreken. Iedereen heeft immers wel een dak boven het hoofd en weet aan eten te komen. “We zijn geen ontwikkelingsland”, werd opgemerkt.

Ook de kerken helpen, bijvoorbeeld met voedselpakketten rond de kersttijd of andere feestdagen. Een van de kerken heeft op Bonaire het initiatief genomen voor een voedselbank, die met AMFO-subsidie gefinancierd is. Vanaf 2013 neemt het Openbaar Lichaam de financiering over.

Activiteiten voor de jeugd als sport, zang en dans zijn doorgaans gratis of vergen een kleine bijdrage. Kinderen worden hiervan niet uitgesloten als de contributie niet voldaan kan worden door de ouders.

Op alle eilanden signaleert men, dat dit sociale vangnet waarbij eilandbewoners en de familie elkaar helpen onder druk staat. Ook op de eilanden heeft de individualisering zijn intrede gedaan. Daarnaast hebben familieleden minder ruimte om anderen te helpen, omdat ze zelf meer geld kwijt zijn voor het levensonderhoud en ook onzeker zijn over wat de toekomst brengt.

2.4 Wonen, water en elektra

Op alle eilanden hebben de mensen met lage inkomens problemen om betaalbare huisvesting te vinden. Om rond te komen met een laag inkomen spaart men de woonkosten uit door bij familie in te trekken. Daarmee ontstaan soms -zeker voor kinderen- onwenselijke woonsituaties. De sociale woningbouw bestaat op elk eiland, maar biedt maar beperkt soulaas.

Saba

De bouwkosten zijn met name hoog op Saba en de grond is schaars. Voorheen was het de gewoonte dat mensen, met hulp van familie, een huis bouwden voordat zij trouwden. Ook hebben 80 mensen in het verleden gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een goedkope lening af te sluiten via de stichting voor sociale woningbouw: the Own Your Own Home Foundation (OYOHF). Nu moet je een hypotheek afsluiten, waarmee koop van een huis voor veel mensen niet mogelijk is. Ook het huren is duur. Er zijn 26 huizen vanuit de sociale woningbouw. Hiervoor betalen de mensen 30% van hun netto-inkomen (\$ 168 - \$ 310). Doordat de vraag naar appartementen door studenten van de medische school hoog is, zijn de prijzen daarvan gestegen. Dit leidt weliswaar tot inkomsten bij de verhuurders, maar leidt ook tot het niet betaalbaar zijn van woningen voor de jonge Sabanen. Huurprijzen voor appartementen zijn \$ 600-700 per maand, een huis met 2 slaapkamers kost \$ 800-900 per maand. Er is geen controle op de huurprijzen. De jongere generatie kan veelal niet anders dan bij de ouders blijven wonen.

Er worden momenteel 26 nieuwe woningen (20 bij Under The Hill, en 6 bij The Range) voor de sociale woningbouw ontwikkeld samen met de Nederlandse woningbouwvereniging Woonlinie. Deze zullen een bedrag van \$ 400-600/maand moeten gaan kosten om een sluitende begroting te kunnen maken voor de OYOHF. Hiermee worden ze te duur voor de mensen met lage inkomens, waarvoor ze feitelijk bedoeld zijn. Vanuit de OYOHF wordt dan ook gepleit voor subsidiemogelijkheden opdat de nieuwe woningen toch bereikbaar zijn voor de doelgroep.

Sint Eustatius

Er zijn 87 huizen van de Housing Foundation voor sociale woningbouw. De huur is inkomensafhankelijk, de minimumbijdrage is \$ 56/maand en het maximum is \$ 257/maand. De huizen van de sociale woningbouw zijn deels bewoond door mensen die op grond van hun inkomen niet (meer) tot de doelgroep behoren ('scheefwonen'). Dit is in het verleden zo ontstaan. De doorstroom is beperkt, waardoor er een flinke wachtlijst is van 55 gezinnen. Er worden momenteel met behulp van Woonlinie 12 huizen bijgebouwd. Bij gebrek aan een eigen woning trekken familieleden bij elkaar in.

Er zijn huurders die problemen hebben met het betalen van de huur. Ze nemen dan contact op met de Housing Foundation. Deze gaat hier coulant mee om. Huurders betalen dan wat ze kunnen. Ook helpt de Lions Club wel eens, bijvoorbeeld met het betalen van de elektriciteitsrekening.

Bonaire

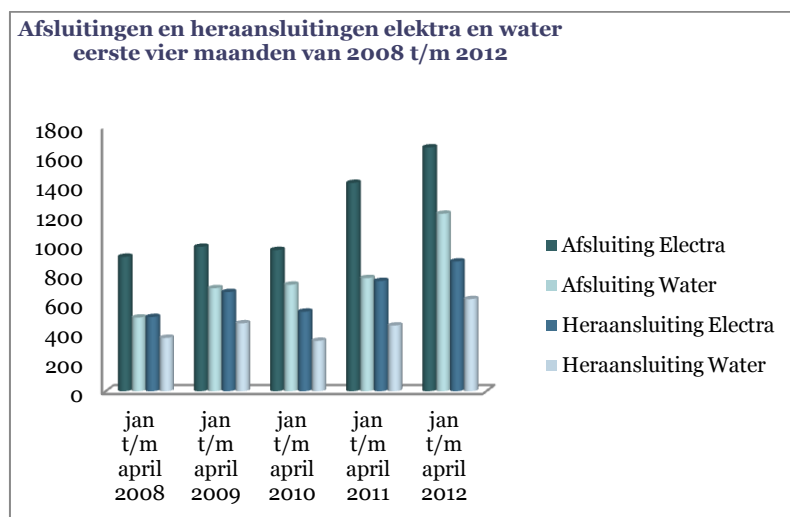
Mensen met een minimuminkomen zijn voor huisvesting aangewezen op hun familie of op een relatief goedkope woning van de Fundashon Cas Bonairiano (FCB). Huren van een particulier is vaak relatief duur. Er zijn niet voldoende goedkope woningen. Vooral voor jongeren (waaronder jonge moeders) als starters op de woningmarkt is het heel moeilijk om huisvesting te vinden. Bij de FCB bestaan grote huurachterstanden. Van de 432 huurders hebben er 354 huurschuld. Van deze 354 hebben 270 mensen een inkomen lager dan \$ 1550 en 84 een inkomen

boven de \$ 1550. De FCB wil de schulden saneren van de mensen met een inkomen lager dan \$ 1550. Dat kost een bedrag van \$ 370.000. Deze achterstand is ontstaan in een tijd, dat mensen met lage inkomens een relatief groot bedrag aan huur moesten betalen. Momenteel is er een ander beleid. Huurders hoeven nu niet meer dan 30% van hun (gezins)inkomen te betalen aan huur. Het verschil tussen de kostprijs van de woning en het betaalde huurbedrag wordt gefinancierd uit de bijdrage die de FCB ontvangt van het Openbaar Lichaam.

Men wil in de toekomst de bovengrens wat inkomen betreft stellen op 2x het minimumloon (\$ 1550). Nu bezetten mensen met hogere inkomens nog een deel van deze sociale woningbouwoningen (in 2009 had bijna een derde van de huurders een inkomen van \$ 1400 of hoger).

Om tijdig betalen van de huur te bevorderen krijgen huurders van de FCB die het hele jaar netjes betaald hebben, in de maand december 50% korting op de huur.

Het aantal afsluitingen van elektra en water door het WEB is in 2011 en 2012 toegenomen. Voor de vergelijkbaarheid met 2012 is in onderstaande tabel een overzicht gegeven van de afsluitingen en heraansluitingen voor elektra en water over de eerste vier maanden van de jaren 2008 tot en met 2012.

Van de afsluitingen is ongeveer 60% te wijten aan slordigheid met betalen. Deze mensen komen direct betalen na afsluiting. Ongeveer 20% van de afsluitingen komt doordat de mensen niet goed met geld kunnen omgaan, en ongeveer 20% komt doordat deze mensen te weinig inkomsten hebben om te kunnen betalen. Deze laatste categorie heeft het moeilijk. Ze moeten kiezen wat ze betalen. Water en elektra vinden ze belangrijk, ze bezuinigen dan op voeding en persoonlijke verzorging. Het gebeurt af en toe na een afsluiting, dat er illegaal wordt afgetapt. Per maand doen zich ongeveer 10 diefstallen voor, dit neemt toe. Er is een groep van notoire probleemgezinnen wat betalen betreft. Het gaat dan vaak om gezinnen met drugs gerelateerde problematiek.

Het systeem van prepaid afname van elektra via Pagabon helpt om de schulden in de hand te houden. Dit is momenteel alleen nog mogelijk bij de elektra, maar men wil het ook voor water gaan invoeren. Van de 7000 elektra-aansluitingen worden er 1000 via Pagabon betaald.

Er zijn 30% meer casussen aangemeld bij de deurwaarder in 2011.

2.5 Gebrek aan budgetbeheer

Op alle eilanden wordt door respondenten aangegeven, dat het niet goed met geld kunnen omgaan en het stellen van verkeerde prioriteiten vaak voorkomt en ook een oorzaak kan zijn van financiële problemen. Je ziet dit bij mensen van alle salarisniveaus. Hierbij wordt door de respondenten aangegeven, dat het erom gaat om via uiterlijke zaken te kunnen laten zien, dat je meedoet en erbij hoort, ook al kun je je dit niet permitteren. Het kan gaan om grote uitgaven, zoals het aanschaffen van een nieuwe auto, een flatscreen, een dure mobiele telefoon, waarvoor de mensen zich in de schulden steken. Maar ook om kleine dingen zoals het meedoen met een barbecue, waar een maaltijd \$ 10 kost, terwijl er niet genoeg geld is voor de basale levensmiddelen. Of men koopt loten, in de hoop op een (hoofd)prijs. Ook het deelnemen aan feesten en zich daarvoor netjes aankleden is iets wat mensen graag doen, ook al is er eigenlijk geen geld voor.

Op Saba gaf men aan, dat het Openbaar Lichaam destijds juist hierom heeft gekozen voor schooluniformen. Zo voorkom je dat ouders zich laten verleiden tot het kopen van te dure kleding voor de kinderen.

Een jonge moeder met een minimuminkomen komt bij de bank en wil een lening afsluiten voor 8000 NAF (was dus nog voor 10-10-10). De helft hiervan was bestemd voor het communiefeest van haar dochtertje, en de andere helft was om de huurachterstand te betalen. De huur bedroeg 100 NAF per maand, en met de lening zou zij een bedrag van 300 NAF per maand moeten afbetalen. De lening is haar niet toegekend door de bank.

Mensen met een minimuminkomen kunnen doorgaans geen geld lenen bij een reguliere bank. Ook is er geen sociale leenbank. De bijzondere onderstand is slechts inzetbaar voor vier specifiek omschreven doelen (waterreservoir, dieetkosten, schooluniformen en begrafenissen). Dit betekent, dat als mensen met een minimuminkomen een nieuwe ijskast nodig hebben of een duurdere bril dan vergoed wordt door de ziektekostenverzekering¹, zij zijn aangewezen op Island Finance of op het op krediet kopen bij winkels. In beide gevallen betalen zij daarbij meer rente dan bij een gewone bank.

Enkele respondenten merken op, dat sommige mensen zich helemaal niet realiseren dat zij door een lening aan te gaan voor bepaalde zaken erg in de problemen kunnen komen. Het is niet ongebruikelijk, dat de afbetaling van schulden rechtstreeks via de werkgever wordt geregeld. Veel respondenten menen dat de mensen zouden moeten leren - bijvoorbeeld door al dan niet verplichte budgetteringscursussen - dat ze niet meer kunnen uitgeven dan ze beschikbaar hebben en dan ze kunnen verdienen.

¹ De ziektekostenverzekering vergoedt maximaal eens in de twee jaar \$ 170 voor een bril. Hiervoor kun je een bril met geslepen glazen kopen. Bijbetalen is noodzakelijk indien men een bril met multifocale glazen wenst. Deze is verkrijgbaar vanaf \$ 282, voor glazen met hoge sterkte komt er \$ 108 bij.

2.6 Armoede en een gebrekkige gezinsfunctie

Op alle eilanden maken respondenten zich zorgen over de situatie waarin sommige kinderen moeten opgroeien. Daarbij gaat het om het ontbreken van vaders in de gezinnen, gebrekkige woonomstandigheden met teveel mensen in een woning met te weinig privacy, huiselijk geweld, ongezonde voeding, weinig structuur en aansturing, een opvoedcultuur die meer gericht is op gehoorzaamheid en straffen dan op ontwikkeling. Men maakt zich zorgen wat dit betekent voor een toekomstige generatie. De Voogdijraad schat in, dat armoede ten grondslag ligt aan de problemen, waarmee de gezinnen van vele onder toezicht gestelde kinderen kampen.

In het onderzoek 'Laat ze niet uitvallen' van Saskia Spruijt (2011) naar de oorzaken van voortijdig schooluitval wordt ook gerefereerd aan de samenhang tussen gezinsfunctie, armoede en schooluitval. "Wat verder een opvallende uitkomst van het onderzoek is, is dat de financiële situatie van de meeste gezinnen bepalend is voor de problematiek en gezins- en opvoedingssituatie. De onderliggende armoede is groter dan aan de buitenkant te zien is. Armoede heeft invloed op de oorzaken van voortijdig schoolverlaten door bijvoorbeeld gebrek aan vervoer naar school of gebrek aan voedsel voor voldoende concentratie op school. Daarnaast gaan jongeren eerder aan het werk om bij te dragen aan het inkomen van het gezin. Ze maken hun school niet af".

3. Welke kenmerken hebben mensen die het grootste risico hebben in armoede te leven?

3.1 Algemene kenmerken

Mensen en met name ouderen zullen niet snel van zichzelf aangeven, dat ze moeite hebben om rond te komen. Het begrip 'schaamtecultuur' (anderen noemen het trots) is door een aantal respondenten in dit verband genoemd. De buitenkant (bijvoorbeeld het huis) kan er netjes uitzien, achter de voordeur is de situatie echter niet zo mooi.

Geschat wordt dat ongeveer 50% van de mensen van een laag inkomen (op of net boven het minimumloon) moet rondkomen.² Hoe men zich kan redden hangt af van individuele omstandigheden: betaalt/betalen de vader(s) mee aan de opvoeding, zijn er mogelijkheden voor extra inkomsten, is er een betaalbaar huurhuis, zijn de woonomstandigheden van familie zodanig, dat men er bij kan intrekken.

Er zijn twee factoren, die voor mensen met een laag inkomen zeer bepalend zijn voor de leefomstandigheden:

- 1) Er is familie die kan helpen, bijvoorbeeld met woonruimte en/of financiële middelen
- 2) Er is een mogelijkheid om extra inkomsten te verwerven

Voor mensen met een laag inkomen, die niet kunnen rekenen op voldoende hulp van familie en die geen extra inkomsten kunnen verwerven, is het erg moeilijk om rond te komen en is armoede een realiteit. De kans dat dit zich voordoet is het grootst bij:

- Ouderen (vooral van 75 jaar en ouder) met alleen AOV
- Alleenstaande moeders waarbij niet of te weinig wordt bijgedragen door de vader(s)
- Arbeidsgehandicapten

Daarnaast zijn ook immigranten die korter dan 5 jaar in Caribisch Nederland verblijven en verslaafden genoemd als een risicogroep.

3.2 Ouderen met alleen AOV

Velen hebben de ouderen genoemd als een groep waar men zich zorgen om maakt. Sommige ouderen hebben naast hun AOV extra inkomsten: pensioen, verhuur van (deel van) huis, sommigen werken er nog bij. Het vermogen om via werk bij te verdienen is voor deze groep beperkt, zeker als ze echt oud zijn (bijvoorbeeld boven de 75). Voor mensen met alleen AOV als inkomsten is het volgens respondenten erg moeilijk om rond te komen en voor hen is daarom de hulp van familie erg belangrijk. Volwassen kinderen helpen hun ouders vaak, bijvoorbeeld door de vaste lasten te betalen. Maar niet alle volwassen kinderen hebben een inkomen waarmee ze hun ouders kunnen helpen. Kinderen en kleinkinderen kunnen zelf ook

² Uit de Labour Force Survey Bonaire (CBS 2010) blijkt, dat ongeveer een kwart van de werkende bevolking op Bonaire rond het minimumloon of minder verdient, en ongeveer de helft een inkomen heeft dat minder is dan ca \$ 1100/maand.

moeite hebben om rond te komen, wonen soms in hetzelfde huis als de grootouder(s) omdat ze zelf geen huis kunnen betalen.

Bij een grootmoeder stonden ineens haar twee kleinkinderen op de stoep. De moeder was helemaal uit beeld, ze was drugsverslaafd. Ook de vader was verdwenen. De grootmoeder moet nu van haar AOV ook haar twee kleinkinderen voeden, en kan daar niet van rondkomen. Ze komt niet in aanmerking voor extra inkomen vanuit de onderstand, omdat ze al AOV heeft.

In het verleden leefden de families ook echt samen. Dit is aan het veranderen. Ouderen kunnen nu ook in Caribisch Nederland geïsoleerd raken. Er is niet altijd meer de zekerheid dat kinderen letten op het welzijn van de ouderen. Of ze wel goed eten en of het huis niet vervuult. Ouderen zullen zelf niet snel klagen, ze houden hun problemen voor zich. Respondenten melden, dat het wellicht nog enigszins gaat als er geen kosten voor wonen hoeven te worden gemaakt, dus als men een eigen huis heeft. Maar ook dan heeft men een probleem als er grote uitgaven moeten worden gedaan, bijvoorbeeld als er een ijskast moet worden vervangen, of als het dak lekt. Het gebeurt ook, dat kinderen of kleinkinderen een beroep doen op de grootouder.

Genoemd is ook het probleem dat er een grote financiële terugval is als bij mensen met alleen AOV de partner overlijdt. AOV voor een (echt)paar waarvan beide partners AOV-gerechtigd zijn ligt tussen de \$ 1110 en \$ 1206 /maand (2x het AOV-bedrag), zonder partner valt éénmaal het AOV-bedrag weg. Als de vaste lasten hetzelfde blijven, kan de achtergebleven partner financieel in de problemen raken.

Zuster Naomi, hoofdzuster, heeft alle ouderen van Saba thuis bezocht en geïnventariseerd wat de noden waren en wie er thuiszorg nodig heeft. Dit betrof 65 ouderen. In deze thuiszorg wordt inmiddels voorzien. De thuiszorg omvat geen maaltijden.

3.3 Alleenstaande moeders met meerdere kinderen, waarvan de vaders niet bijdragen

De respondenten noemen allen de alleenstaande moeders met meerdere kinderen als een categorie die het zeer zwaar heeft. Vaak zijn de kinderen van meerdere vaders afkomstig. De vader(s) dragen lang niet altijd bij in de kosten. In die gevallen is het een zware opgave voor alleenstaande moeders om zelf voldoende te verdienen om in het levensonderhoud van het gezin te voorzien. Als de moeders het minimumloon of iets erboven verdienen, is dat niet voldoende om van rond te komen. Soms trekt zo'n gezin in bij andere familieleden ook al is de woonruimte beperkt. Voor kinderen is dat doorgaans geen gezonde situatie om in op te groeien. Doordat de moeders vaak meer dan fulltime werken is er weinig tijd en toezicht op de kinderen. Een opvangplek in een crèche is financieel niet haalbaar (ca \$ 150/maand). Daardoor moet men improviseren met de opvang van de kinderen. Oudere broertjes en zusjes moeten een oogje in het zeil houden, of anderen. Soms werken de wat oudere kinderen van 15/16 jaar ook om bij te dragen aan het gezinsinkomen. De kinderen krijgen weinig structuur (gezonde veilige opvoeding) mee van huis uit.

Een alleenstaande moeder op Sint Eustatius met 5 kinderen heeft een vaste schoonmaakbaan, waarmee ze 700 \$/maand verdient. Met bijbanen weet ze het inkomen op te krikken naar 1100 \$/maand. Hiervoor werkt ze veel meer dan 8 uur per dag en heeft ze weinig tijd voor de kinderen.

Er bestaat een mogelijkheid om via de Voogdijraad de rechter te vragen om een wettelijke betalingsplicht op te leggen aan de vaders. De moeders doen dit echter niet altijd, doorgaans om problemen met de vaders te vermijden. De Voogdijraad probeert het eerst via bemiddeling te regelen, als dat niet lukt gaat het via de rechter. Er zijn geen normbedragen qua alimentatie. De rechter bepaalt het bedrag dat de vaders moeten betalen. Het gaat meestal

om ongeveer \$125/kind/maand. Maar als de vader niet meer kan betalen gaat het om bijvoorbeeld \$50/kind/maand.

Bij de Voogdijraad Bonaire staan 295 geregistreerde alimentatiezaken geregistreerd van jongeren beneden de 21 jaar. Hiervan wordt maar in 153 zaken daadwerkelijk betaald, dus ongeveer bij de helft van de zaken. Van de 153 zaken waarin wel betaald wordt gaat het bij 35 zaken om een bedrag dat minder is dan \$100/maand. Het laagste alimentatiebedrag dat bij de Voogdijraad betaald wordt is \$27,93. In één casus betaalt de vader \$ 558,50/maand. In de meeste gevallen gaat het om een alimentatiebedrag tussen de \$100 en \$200/maand/kind.

De vaders hoeven het kind niet erkend te hebben om toch te moeten betalen. De Voogdijraad doet wel DNA-onderzoek. Doorgaans werken de ouders wel mee. De moeders moeten deze kosten zelf betalen. Het kostte ongeveer \$ 890/kind (voor het tweede kind zijn de meerkosten ca \$ 280).

3.4 Arbeidsongeschikten

Arbeidsongeschikten zijn ook regelmatig genoemd als kwetsbare groep. Omdat zij niet kunnen werken, krijgen zij een toelage van ca. \$ 100 op hun onderstanduitkering als hun arbeidshandicap duurzaam is (geen herstel mogelijk). Mensen, die in de onderstand zitten en vanwege tijdelijke arbeidsongeschiktheid niet kunnen werken, krijgen deze toeslag niet. Ze zijn niet duurzaam arbeidsongeschikt. Zij kunnen desondanks (vooralsnog) niet werken om hun onderstand te verhogen. Hun financiële situatie is (in elk geval tijdelijk) nog meer precair. Hulp van familie blijft voor deze categorieën belangrijk. Vaak is men aangewezen om thuis bij familie te blijven wonen. Er zijn weinig mogelijkheden voor hen voor een zinvolle dagbesteding.

Een vrouw, die halfzijdig verlamd is, woont op Bonaire met haar vriend samen. Hij zorgt voor haar, en brengt haar naar de dagopvang van de Fudashon Kuido pa Personanan Desabilita (FKPD). Haar vriend is recent overleden. Nu kan ze (ook financieel) niet zelfstandig blijven wonen en is ze weer gaan wonen bij haar zus en ouders, waar ook psychiatrische problemen zijn. Ze is ongeveer 40 jaar, maar vreest dat ze binnenkort naar het verpleeghuis wordt overgeplaatst.

Soms zijn er ook situaties waarbij men door in de persoon gelegen factoren (onaangepast gedrag, laag IQ) niet of nauwelijks werk kan vinden en duurzaam aangewezen raakt op onderstand.

Een alleenstaande moeder woont op Sint Eustatius met vijf kinderen van twee vaders, waarvan er een niet te traceren is. Deze vrouw is geestelijk zelf nog een kind, heeft af en toe een baantje, maar vertoont bij tijd en wijle ook op het werk zulk onaangepast gedrag, dat niemand haar nog wil aannemen. Zij valt echter niet binnen de definitie van duurzaam arbeidsongeschikt, waardoor ze alleen een onderstanduitkering krijgt, maar niet de toeslag vanwege arbeidsongeschiktheid.

Voorheen (voor 10-10-10) zorgden de eilanden zelf voor de onderstand en voor mensen met een arbeidshandicap. De eilanden vulden die rol iets anders in dan Nederland nu doet. Soms nam het eiland deze mensen in dienst, omdat ze daarbuiten geen werk konden vinden. Het betrof in feite een vorm van 'gesubsidieerde arbeid'. Het Openbaar Lichaam Sint Eustatius zou, om de eilandfinanciën op orde te brengen, de arbeidscontracten met deze mensen (ca 5) wel willen verbreken. Maar het feit, dat deze mensen daarmee sterk in salaris terug zouden gaan weerhoudt hen daarvan. Het salaris dat ze nu krijgen ligt rond de \$ 1200/maand, en dit is aanzienlijk hoger (bijna het dubbele) dan een onderstanduitkering met de arbeidsongeschiktheidstoelage. Het Openbaar lichaam zoekt nog naar een oplossing hiervoor. Ook op Saba kent men deze problemen met een aantal arbeidsongeschikten, die voorheen een

baan via het eiland hadden. Daar geeft men deze mensen nu een 0-urencontract met het Openbaar Lichaam, zodat ze daarmee iets extra's verdienen bovenop hun onderstand.

3.5 Overige kwetsbare personen

Een van de voorwaarden om in aanmerking te komen voor onderstand is, dat je vijf jaar legaal woont in Caribisch Nederland. Verschillende respondenten op Sint Eustatius en op Bonaire hebben aangegeven dat dit soms tot een knellende situatie kan leiden.

Een van oorsprong Statiaan, die lange tijd op Aruba heeft gewoond is een aantal jaren geleden teruggekeerd na een ongeluk, waarbij hij arbeidsongeschikt is geworden. Hij woont bij zijn moeder en heeft recent zijn leven (met een verslaving) weer een beetje op de rails gekregen. Hij woont nu vier jaar op Sint Eustatius, komt niet aan het werk omdat werkgevers hem kennen en er geen vertrouwen in hebben. Pas na vijf jaar verblijf op Sint Eustatius komt hij in aanmerking voor onderstand.

Een andere kwetsbare groep betreft de verslaafden. Een deel van hen heeft een onderstanduitkering, maar als ze niet begeleid worden bij het besteden van het geld, wordt het regelrecht aan de verslaving besteed.

De behandelend sociaal-psychiatrisch verpleegkundige is van oordeel dat een deel van de verslaafden door het langdurig gebruik van middelen, in feite duurzaam arbeidsongeschikt is geworden. Op dit moment ontvangen zij echter geen arbeidsongeschiktheidstoelage op de onderstand.

4. Genoemde suggesties ter verbetering

4.1 Hulp aan kinderen en ouderen

Gesubsidieerde kinderopvang en naschoolse opvang

Veel respondenten zien in deze fase gesubsidieerde kinderopvang en naschoolse opvang van goede kwaliteit als een cruciaal middel ter bestrijding van armoede en ter bevordering van het goed opgroeien van de nieuwe generatie. Op dit moment is de kinderopvang en naschoolse opvang te duur voor de vele alleenstaande moeders en voor anderen met een inkomen op minimumniveau. De moeders werken vaak meer dan fulltime. Daardoor is er nauwelijks toezicht op deze kinderen, ze krijgen vaak geen goede voeding, waardoor ze niet goed mee kunnen komen op school. Hiermee blijft de vicieuze cirkel in stand. Men is van mening dat kinder- en naschoolse opvang een goede dagelijkse structuur en opvoeding kunnen bieden, en dat op deze manier beter gegarandeerd kan worden dat kinderen goede voeding krijgen. Ook kunnen eventuele problemen al in een vroeg stadium gesignaleerd worden. Op dit moment gaat ongeveer de helft van de kinderen van Bonaire naar de kinderopvang. Er is een eilandverordening aangenomen ter verbetering van de kwaliteit. Deze wordt momenteel nog geïmplementeerd. Er zijn twee gesubsidieerde centra voor kinderopvang en een veel groter aantal dat louter op ouderbijdragen draait. Op Saba en Sint Eustatius is één gesubsidieerde kinderopvang. Op Sint Eustatius gaat ongeveer 40% van de kinderen naar de gesubsidieerde kinderopvang, en op Saba ongeveer de helft. Op Sint Eustatius is weliswaar een initiatief voor naschoolse opvang, maar er is geen structurele financiering voor. Op Saba organiseert Child Focus activiteiten voor de vrije tijd. Dit programma kent geen maaltijdvoorziening en bereikt vooral kinderen van lagere schoolleeftijd, niet zozeer de tieners. Er is momenteel op Saba een nieuw initiatief voor naschoolse opvang van 4-12 jaar. Hiervoor is geen subsidie beschikbaar, zodat er zowel qua locatie als qua begeleiding erg geïmproviseerd moet worden.

Vaders verplichten tot het betalen van alimentatie

Alhoewel er mogelijkheden zijn om via de Voogdijraad vaders aan te spreken op hun verantwoordelijkheid om alimentatie te betalen, zijn er nog veel situaties waarin vaders niet bijdragen. Soms spreken moeders de vaders niet aan uit angst voor represailles. Soms zijn de vaders onvindbaar. Soms verdienen ze te weinig geld om (voldoende) bij te dragen. Sommige respondenten noemden het een probleem, dat het initiatief voor het nakomen van de betaling bij de moeders ligt. Zij zien liever dat de vaders (bijvoorbeeld via de belasting) worden aangeslagen voor elk kind, en dat de bijdrage op die manier bij de moeder komt. “They have to pay and play” was de leuze op Sint Eustatius. Ook is de suggestie gedaan dat de overheid zou moeten voorzien in een bijdrage voor de kinderen, als de vaders vanwege te weinig verdiensten niet kunnen bijdragen.

Hulp in natura (maaltijdvoorzieningen en voedselpakketten)

Voor kwetsbare groepen (ouderen, kinderen) zou hulp in natura beschikbaar moeten zijn. Het gaat dan met name om het voorzien in een voedselbank, en het bieden van maaltijden bij kinderopvang en naschoolse opvang en bij dagopvang en thuiszorg voor ouderen. Het Openbaar Lichaam Bonaire wil de huidige voedselbank, die met AMFO-subsidie georganiseerd wordt door de kerk, met ingang van 2013 onder regie van het Openbaar Lichaam brengen.

Op Saba was er al voor 10-10-10 het initiatief van Meals on Wheels om kwetsbare ouderen van een maaltijd te voorzien. Dit werd vanuit AMFO gesubsidieerd en kost ongeveer \$ 100.000/jaar. Dit zou, aldus een enkele respondent, ook goedkoper moeten kunnen. Hiervoor

krijgen circa 50 ouderen drie keer per week een goede maaltijd, tevens bedoeld om het isolement te doorbreken. Omdat deze AMFO-subsidie niet meer bestaat, is de financiering van dit programma momenteel een probleem. Via de thuiszorg zou een goed beeld kunnen ontstaan van de ouderen, die voor goede voeding aangewezen zijn op de maaltijdverstrekking van meals on wheels.

Ook op Sint Eustatius ziet men het gericht inzetten van maaltijden of levensmiddelen als een onmisbaar onderdeel in de Statiaanse samenleving waar op sociaal gebied nog veel achterstandsituaties bestaan. Bij veel maatschappelijke initiatieven vormt een maaltijd dan ook onderdeel van het programma: bij de kinderopvang, naschoolse opvang, dagopvang voor bejaarden, dagopvang voor verslaafden. Ook donaties van bijvoorbeeld Nustar, Lions Club, Rode Kruis, kerken richten zich vaak op maaltijdverschaffing of voedselpakketten. Daaraan geven die organisaties de voorkeur, boven het verstrekken van geld. Dan weet men tenminste zeker, dat de mensen een goede maaltijd (not food, but nutrition) ontvangen. Voorheen konden dergelijke initiatieven via een AMFO subsidie ondersteund worden. Die mogelijkheid is er nu niet meer. Wel ligt er een eilandelijke verplichting op grond van de Wet primair onderwijs BES om bij eilandverordening in een regeling met betrekking tot het verstrekken van voedsel te voorzien. Er wordt gepleit voor meer financiële armslag voor de organisaties om hulp in natura te kunnen bieden. Met voedsel kom je bij de mensen binnen en kun je tegelijk zorg en aandacht geven aan ouderen die in isolement dreigen te raken, of aan gezinnen in problemen. Daarbij zou het gekoppeld kunnen worden aan 'opvoedprogramma's' gericht op gezond eten, budgetteren, opvoeden.

Hulpverleners slaan de handen ineen, o.a. voor gespecialiseerde thuiszorg

De verschillende organisaties die met ouderen, verslaafden en gezinnen werken zouden de handen meer ineen moeten slaan om zich ervan te vergewissen, dat men de kwetsbare gezinnen en ouderen goed in beeld heeft. Gezamenlijk en gecoördineerd (wie doet wat) zou dan de ondersteuningsaanpak moeten worden opgepakt. Het verlenen van hulp in natura en het organiseren van scholing en cursussen zou daar deel van moeten uitmaken. Een van de respondenten geeft aan, dat er vaak zoveel praktische problemen in gezinnen zijn, dat er behoefte is aan een praktisch ingesteld iemand, die meehelpt het huishouden op orde te brengen en te houden. Als deze basis niet in orde is slaat andere hulpverlening in het gezin niet aan. Hierbij is te denken aan een vorm van gespecialiseerde thuiszorg, of aan all-round gezinscoaches.

Betaalbare sociale woningbouw beschikbaar voor de doelgroep

Betaalbaar wonen is een probleem op alle eilanden, maar het vraagt om verschillende oplossingen.

Op Saba is het voor gezinnen met lage inkomens heel moeilijk om een huis te kopen of aan een betaalbaar huurhuis te komen. Er is gesteld dat er controle moet komen op de huur die voor appartementen wordt gevraagd.

Daarnaast zou er een oplossing gevonden moeten worden om de prijs van de sociale woningbouw betaalbaar te laten zijn voor mensen met lage inkomens, voor wie ze eigenlijk bedoeld zijn. Een deel van de sociale woningbouwhuizen op Sint Eustatius wordt bewoond door mensen die eigenlijk niet tot de doelgroep behoren, omdat ze teveel inkomen hebben. Er zou gezocht moeten worden naar methoden om deze mensen door te laten stromen naar andere huisvesting, zodat de sociale woningen beschikbaar komen voor de doelgroep.

Op Bonaire zou ook doorstroming van mensen met hogere inkomens uit de sociale woningbouw moeten plaatsvinden. Het is voor jonge mensen erg moeilijk om betaalbare huisvesting te vinden. Een aantal respondenten pleit ervoor dat er bij de nieuwbouwprojecten van Fundashon Cas Bonairiano ook starterwoningen gebouwd worden, waar jonge mensen en tienermoeders tegen een betaalbare prijs kunnen gaan wonen.

4.2 Preventie en sanering van schulden

Schuldhulpverlening en mogelijkheid voor lage-rente-leningen

Verskillende respondenten pleiten voor een voorziening op het eiland waarmee mensen kunnen worden geholpen bij de schuldsanering. Ook zou er een mogelijkheid moeten zijn voor mensen met lage inkomens om voor basisbenodigdheden tegen een lage rente te kunnen lenen, zodat ze niet meer zijn aangewezen op dure kredieten. Het aanbieden van budgetteer cursussen kan financiële ellende voorkomen.

Vanuit de verslaafdenzorg op Sint Eustatius zou men graag zien, dat het als een voorwaarde voor het verstrekken van onderstand wordt gezien dat men zich onderwerpt aan de budgettering en begeleiding van de verslaafdenzorg.

Island Finance onder controle

De Island Finance bank is veelvuldig genoemd als een instantie die te gemakkelijk kredieten geeft aan mensen met lage inkomens tegen een hoge rente. Respondenten pleiten ervoor dat ook deze bank gecontroleerd gaat worden op het zich houden aan de nieuwe voorschriften voor kredietverstrekking, die 1 juli 2012 van kracht worden.

Sanering huurschulden bij Fundashon kas Bonairiano en opschoning bestand

Betaalbare huurwoningen zijn schaars op Bonaire. Voor bepaalde mensen met minimuminkomens is een eigen huurwoning alleen haalbaar indien het gaat om een gesubsidieerde woning van de FCB. Er zijn in de afgelopen jaren grote huurschulden ontstaan. Verschillende respondenten pleiten ervoor deze schulden voor de minimuminkomens te saneren. Daarnaast moet er een nieuw regime ontstaan waarbij de schulden niet meer zo hoog kunnen oplopen.

Effectieve prijscontrole

De hoge voedselprijzen drukken zwaar op het budget van mensen met lage inkomens. Veel respondenten komen met voorbeelden van prijsstijgingen van bepaalde producten van 80-100%. De ratio achter deze prijsstijgingen ontgaat hen, behalve dat de winkeliers daar garen bij spinnen. Er is veel behoefte aan een betrouwbare en effectieve prijscontrole.

4.3 (Bevolkings)Onderzoek

Verskillende respondenten hebben aangegeven behoefte te hebben aan goede data over de bevolking. Zij wezen daarbij op de zogenaamde volkstelling Census, die in het verleden met enige regelmaat (om de 10 jaar) gehouden werden. Het laatste onderzoek dateert van 2001. Op Curaçao is in 2011 weer een dergelijk onderzoek gehouden. Het gaat om kenmerken van de bevolking, waar je ook specifieke, maatschappelijk relevante vragen aan kunt toevoegen. Ook voor Caribisch Nederland wordt een nieuwe meting belangrijk geacht.

4.4 Afspraken over armoedebestrijding tussen Openbaar Lichaam en SZW

Verskillende respondenten geven aan, dat het voor hen niet helder is voor welke zaken mensen bij de RCN/SZW moeten aankloppen en voor welke zaken bij het Openbaar Lichaam als het gaat om ondersteuning. Men vreest van het kastje naar de muur te worden gestuurd. Men vindt het een goede zaak, dat er meer objectief dan voorheen wordt vastgesteld wie voor een onderstanduitkering in aanmerking komt. Tegelijk doen zich wel eens problemen voor, waar de huidige (bijzondere) onderstand niet in voorziet. De bijzondere onderstand is uitsluitend bedoeld voor 4 onderwerpen. In andere incidentele uitgaven dan deze 4 zaken voorziet de bijzondere onderstand niet. Er zouden meer mogelijkheden moeten komen voor maatwerk en er zou helderheid moeten zijn voor welke zaken je bij de RCN/SZW of bij het Openbaar Lichaam terecht kan. Een gezamenlijk loket in dat verband zou het voor de burger

makkelijker maken. De indruk bestaat ook, dat niet iedereen die recht zou hebben op onderstand zich hiervoor aanmeldt.

Op Sint Eustatius is begin 2012 een welzijnscoördinator aangesteld, er is geen budget voor activiteiten en er is nog geen plan. Op Saba is budget vrijgemaakt om een maatschappelijk werker aan te stellen. Op Bonaire zijn verschillende diensten gebundeld tot de Dienst Samenleving en Zorg, die de volgende terreinen onder zich heeft: maatschappelijke ondersteuning, publieke gezondheid, leerplicht, schooltransport en uniformen.

Bijlage 1: Overzicht voorzieningen op Bonaire, Sint Eustatius en Saba

Voorzieningen Bonaire	Bereik
Fundashon Cas Bonairiano	432 huurders, waarvan 354 met huurachterstand (in totaal \$570.000). Sanering is gewenst. Planning is 100 nieuwe woningen per jaar, de komende 5 jaar. Werken samen met Arswan Huur: 30% van inkomen, rest huur wordt gefinancierd uit bijdrage van OLB aan FCB.
Centrum Jeugd en Gezin en jeugdzorg en gezinsvoogdij	Jeugdgezondheidszorg, opvoedhulp, Ambulante hulp 53 gezinnen Gezinsvoogdij 115 kinderen onder toezicht Tehuis Kas di Karko 7 jongeren Tehuis Rosa di Sharon tienermeisjes ca 6
Alimentaties	Bij Voogdijraad zijn 295 alimentatiezaken aangemeld, waarvan er bij 153 daadwerkelijk betaald wordt.
Verslaafdenzorg en psychiatrie: Mariadal, Krusada, Dienst Samenleving en Zorg	Dienst S&Z doet preventie via 2 sociaal-psychiatrisch verpleegkundigen, Krusada heeft 24-uursopvang en dagopvang voor verslaafden, Mariadal heeft psychiater. Novadic Kentron heeft samenhangend plan gemaakt, dat nu en de komende jaren wordt geïmplementeerd. Voor de preventie helpt GGD Den Haag.
Kinderopvang	16 kindercentra, ca 450 kinderen. Wachttijden. Kosten ca \$ 150/kind/maand
Naschoolse opvang Jong Bonaire 12-18 Fesbo” skol di Bario	Jong Bonaire: 250 kinderen ingeschreven, 150 dagelijks Fesbo: 460 kinderen (kwaliteitsverbetering nodig)
Thuiszorg ouderen Mariadal	Mariadal verzorgt gezinsondersteuning en ouderenzorg via de thuiszorg. Financiering via de zorgverzekering.
Dagopvang ouderen Cocari + aantal overige initiatieven van vrijwilligers	Dagopvang 3 x per week met maaltijd: bijdrage 28 \$/week. Financiering via de zorgverzekering is mogelijk.
FKPD: Dagopvang gehandicapten + 24-uursopvang	50 personen, waarvan 20 24-uurs-opvang. Financiering via zorgverzekering.
voedselbank	250 gezinnen ontvangen maandelijks voedselpakket
kerken	helpen incidenteel gezinnen met o.a. voedselpakketten
Stichting Breakfast at Schools (initiatief Rotary)	250 ontbijten op school en 60 op de crèche. Wordt via OLB gefinancierd (voorheen AMFO)

Voorzieningen Sint Eustatius	Bereik
Housing Foundation	87 huizen, 12 nieuwe op komst Huizen deels niet bewoond door doelgroep
Centrum Jeugd en Gezin	Opvoedondersteuning en jongerenactiviteiten, psycholoog en psychiater 29 gezinnen met ambulante jeugdzorg
Chapel Peace (dagopvang ouderen)	25 personen komen dagelijks, in Totaal ca 35 personen. Financiering via zorgverzekering.
Dagopvang verslaafden	ca 20 personen. Moet nog verder doorontwikkeld worden. Is onderdeel van plan Novadic Kentron.
Kinderopvang + naschoolse opvang Buzzy Bee	106 kinderen, waarvan ca 80 van 0-4 Wachtlister voor baby's (12). Kosten: \$ 150/maand voor kinderen 0-2 \$ 125/maand voor kinderen 2-4 \$ 100/maand voor kinderen 4-12
Naschoolse opvang Mega D	20 kinderen Mega D 4- 13 jaar. Kosten \$ 30/maand Momenteel nog AMFO-subsidie, mogelijk volgend jaar geld van OL.
kerken	Helpen hun leden + anderen uit de Statiaanse gemeenschap: -elke maand gratis soep -maandelijks voedselpakketten aan 75 families -december 110 voedselmanden -mei 140 maaltijden
Lions Club, Rode Kruis	Helpt incidenteel gezinnen in problemen, vaak ook voedselpakketten en maaltijden

Voorzieningen Saba	Bereik
Sociale woningbouw/Owe Your Own Home Foundation (OYOHF)	26 huizen en over de jaren 85 leningen verstrekt, waarvan er nog een aantal doorloopt.
Centrum Jeugd en Gezin	Opvoedondersteuning en jongerenactiviteiten, psycholoog en psychiater 6 gezinnen ambulante hulp
Thuiszorg ouderen	Was 1 zuster voor pillen en wondverzorging. Nu via ZVK 3 zusters voor 7 dagen per week thuiszorg voor 65 ouderen.
Dagopvang verslaafden	Nog niet aanwezig, binnenkort komt via ZVK een sociaal-psychiatrisch verpleegkundige o.a. om dagopvang op te zetten.
Kinderopvang Laura Linzey Daycare	38 kinderen
Naschoolse opvang 4-12 jaar, Elka Charles	Nieuw particulier initiatief zonder subsidie voor ca 20 kinderen
Kerken	Helpen incidenteel gezinnen
Lions Club	Verschaft maaltijden aan hulpbehoevende arme bejaarden, ca 50 mensen. Financiering is probleem (was AMFO)

Bijlage 2: Overzicht gesprekspartners

Sint Eustatius:

Gezaghebber: Gerald Berkel
Coordinator RCN/SZW: Sander Dijkstra
Directeur Housing Foundation: Ricardo Fortin
Team Centrum Jeugd en Gezin
Hoofd Expertisecentrum Onderwijs Zorg: Camelia Berkel
Sociaal Psychiatrisch Verpleegkundige (verslavingszorg): Kenneth Cuvalay
Hoofd Sport: Carla Duinker
Coördinator Chapel Peace: Hilda Berkel
Naschoolse Opvang: Dion Humphreys en Iris Sporken
Medewerkers RCN/SZW: Nazira Lopez en Juanice Brown
Directeur kinderopvang Buzzy Bee: Rita Hassel
Edupartners: Rene Reehuis en Francine Harrigan
Coordinator Welzijn: Magda Korstanje
Kerk Zevende Dag Adventisten: Father Brown
Raadsonderzoeker Voogdijraad: Felicia Schmidt

Saba:

Gezaghebber: Jonothan Johnson
Gedeputeerde: Chris Johnson
Foundation Social Workplace, voorzitter : Rene Caderius van Veen
Lions Club: Carl Buncamper
Coördinator Centrum Jeugd en Gezin: Henk Weekers
Naschoolse Opvang: Elka Charles
Coördinator Expertisecentrum Onderwijs Zorg: Jet van Heijnsbergen
Coördinator Housing Foundation: Rolando Wilson
Raadsonderzoeker Voogdijraad: Anastacia Simmons
Directeur Ziekenhuis Joka Blaauboer
Directeur Kinderopvang: Margareth Child

Bonaire

Gezaghebber Lydia Emerencia
Gedeputeerde: Silvana Serfilia
Openbaar Lichaam Dienst Samenleving en zorg: Rosa Hoes, Ruthlyn Bernabela, Marugia Janga, Mila St. Jago
Bancio di Caribe: Ginia El Hage
MCB: Leonardo Domacasse
Ambulante jeugdzorg en gezinsvoogdij: Maura Rofina en Milanou Koeks
Fundashon Kas Bonairiano: Ben Oleana, Michiel Bijkerk
Cocari: ouderenopvang Rincon: Boy Clarendia
Voedselbank en kerk: Pastoor Manuela
Deurwaarder: Peter Silberie
Forma: Inge Berben
WEB: Jimmy May, Emelyn Christian
Jong Bonaire: Ilona Burgers
SZW/RCN: Huub Bouwen, Nina den Heyer
Platform Rincon: Steven Cicilia
Voogdijraad: Celia Fernandez Pedra, Trusela Martis
Expertisecentrum Onderwijs Zorg: Wilco Harbers en Renata Domacasse
Centrum Jeugd en Gezin: Riet Sealy
Buurtmoeders programma Op Stap: Jovianca Martis, Emilie Clarendia, Arelis Anthony, Cynthia Schreiner
Huisarts Antriol: Esther Bernabela
SZW/RCN; uitvoering: Charnella Gonzales
Tienermoeders Rosa di Sharon: Tamara Richards + 5 tienermoeders

Bijlage 3: leidraad voor de gesprekken

Aandachtspuntenlijst voor de gesprekken

Vanwege het kwalitatieve karakter van de analyse wordt in de gesprekken niet met een uitgeschreven vragenlijst gewerkt. De onderzoeker gebruikt een lijst van aandachtspunten om structuur te geven aan het gesprek. De feitelijke vragen die uit deze aandachtspuntenlijst voortkomen, kunnen per (groep van) stakeholder(s) verschillen. Een huisarts heeft bijvoorbeeld een heel andere positie ten opzichte van de 'doelgroep' dan een nutsbedrijf, en dat onderscheid zal in het gesprek een rol spelen.

De aandachtspuntenlijst is als volgt:

1. Algemeen

- a. Stel vast vanuit welke insteek (doelgroep) de gesprekspartner betrokken is bij de problematiek.
- b. Probeer in het gesprek zicht te krijgen op door de gesprekspartner waargenomen (mogelijke) veranderingen ten opzichte van de situatie vóór 10 oktober 2010 en de achterliggende oorzaak van die eventuele verandering.

2. Kenmerken van armoede:

- a. Ga na hoe de gesprekspartner het verschijnsel armoede ziet (wanneer / in welke situatie er naar diens oordeel sprake van is).
- b. Ga na welke concrete signalen naar het oordeel van de gesprekspartner duiden op armoede.
- c. Ga na of de gesprekspartner over kwantitatieve informatie (over de omvang van de groep) beschikt en hoe hard deze informatie is.

3. Kenmerken van mensen in armoede

- a. Vraag de gesprekspartner om een duiding van de specifieke groepen voor wie mogelijk een armoedeproblematiek geldt.
- b. Probeer in het gesprek tot een zo nauwkeurig mogelijke omschrijving te komen.

4. Oorzaken van armoede

- a. Ga na wat de oorzaken zijn van armoede en welke categorieën oorzaken de gesprekspartner kan noemen.
- b. Ga na waarom mensen die werkloos zijn niet aan het arbeidsproces deelnemen en welke kenmerken of nadere onderscheidingen deze groep heeft. Ga hierbij tevens na of deze mensen wel op een andere manier stappen zetten richting het arbeidsproces, bijvoorbeeld door het volgen van een opleiding of deelname aan een 'jobprogram' en zo niet, vraag hierop een toelichting.
- c. Ga na of de gesprekspartner de specifieke problematiek van arbeidsongeschikten herkent en vraag hierop een toelichting.
- d. Ga na of de gesprekspartner meer zicht kan bieden op de aard van de uitgaven waardoor mensen in de problemen komen. Maak hierbij een onderscheid tussen uitgaven die noodzakelijk zijn (en door gebrek aan geld mogelijk worden uitgesteld of nagelaten) en uitgaven die niet-noodzakelijk zijn.
- e. Ga met betrekking tot dit laatste na of de gesprekspartner de aanwezigheid van een problematisch uitgavenpatroon herkent en vraag hierop een toelichting.
- f. Ga na of de gesprekspartner er zicht heeft op heeft of het structurele, dan wel incidentele kosten zijn die mensen in de problemen brengen (en van welke aard).

5. Schuldenproblematiek

- a. Ga bij de gesprekspartner na in hoeverre er sprake is van problematische schulden en wat de kenmerken zijn van mensen met betalingsachterstanden.
- b. Ga na hoe omvangrijk dit probleem is. Probeer zo veel mogelijk te kwantificeren.
- c. Ga na hoe de schuldenproblematiek optreedt / bij welke bedrijven/organisaties men schulden heeft. Gaat het bijvoorbeeld om schulden die zijn opgebouwd omdat mensen

consumptieve uitgaven op krediet (met de creditcard) financieren. Heeft men een betalingsachterstand bij Belastingdienst of nutsbedrijven?

- d. Ga na hoe mensen met problematische schulden worden geholpen en in welke vorm dat gebeurt.

6. Bereik mensen in armoede

- a. Ga na naar wie of welke organisaties mensen gaan, als ze in een financieel problematische situatie terechtkomen.
- b. Ga na voor welke problemen volgens de gesprekspartner via de bestaande kanalen (van familie tot formele instanties) onvoldoende oplossing voorhanden is.
- c. Ga na waar naar het oordeel van de gesprekspartner de grootste knelpunten liggen als het gaat over armoede.
- d. Ga na in hoeverre gebruik wordt gemaakt van regelingen en voorzieningen van het eilandbestuur en of er signalen zijn van niet-gebruik.
- e. Ga na in hoeverre er gebruik wordt gemaakt van bijzondere onderstand en of er signalen zijn van niet-gebruik.